

Informatie KSE 2

De eindtermen KSE 2 aardrijkskunde hebben betrekking op de volgende drie onderdelen:

- topografie
- de Mens als Wereldburger
- inwoner van Europa.

Eindtermen KSE 2

Topografie: - kandidaten kunnen eenvoudige plattegronden lezen.
- kandidaten kennen globaal de kaart van Nederland, Europa en de wereld.

De kandidaten kunnen:

- de eigen regio op de kaart van Nederland herkennen
- op een kaart van de eigen regio de belangrijkste structurelementen noemen: reliëf, water, wegen, spoorlijnen, eilanden
- op de kaart van Nederland de provincies herkennen en benoemen
- op de kaart van Nederland de belangrijkste steden benoemen
- op de kaart van Nederland de belangrijkste rivieren benoemen
- op de kaart van Nederland de Randstad aanwijzen
- aangeven dat Den Haag regeringsstad en Amsterdam hoofdstad van Nederland is
- op een kaart van Nederland de belangrijkste wateren benoemen
- op de kaart van Europa een aantal landen met hun hoofdsteden benoemen
- op de kaart van Europa belangrijke gebergten en rivieren benoemen
- hun land van herkomst aanwijzen op de wereldkaart
- aangeven in welk werelddeel dit land zich bevindt
- op de wereldkaart de werelddelen benoemen, van elk werelddeel een aantal landen met hun hoofdsteden, belangrijke gebergten, zeeën, oceanen en rivieren

Kandidaten kunnen in Europa belangrijke deelgebieden onderscheiden. Zij kunnen voorbeelden van samenwerking noemen tussen landen van de Europese Unie.*

De kandidaten kunnen:

- verschillende deelgebieden in Europa (West-, Midden-, Noord-, Zuid-en Oost-Europa) herkennen en lokaliseren
- voorbeelden van politiek-geografische veranderingen in Europa herkennen en noemen
- de EU noemen als samenwerkingsverband tussen Europese landen
- een aantal landen noemen en lokaliseren die lid zijn van de EU
- voorbeelden noemen van samenwerking tussen de lidstaten, gebruikmakend van de volgende aspecten: economische belangen, nationale identiteit, de bereidheid nationale bevoegdheden over te dragen aan de Europese bestuurlijke organen.

Kandidaten kunnen in de wereld belangrijke deelgebieden onderscheiden op grond van sociaal-geografische kenmerken zoals bevolking, economische activiteiten, welvaart en levensomstandigheden, politiek en cultuur.*

Kandidaten kunnen:

- verschillende typen welvarende landen én ontwikkelingslanden herkennen en lokaliseren
- verschillen en overeenkomsten beschrijven en verklaren tussen deze typen landen.

* Overgenomen uit de kerndoelen basisvorming voor het vak Aardrijkskunde.

Informatie KSE 3

De eindtermen KSE 3 aardrijkskunde hebben betrekking op de volgende onderdelen:
Omgeving, aardrijkskundige vaardigheden, Europese samenwerking en landschap

Eindtermen KSE 3

De leerlingen kunnen:

1. Informatie- en communicatietechnologie toepassen bij de bestudering van gebieden, aardrijkskundige verschijnselen, vraagstukken en processen. In dat verband kunnen zij:
  - geautomatiseerde zoeksystemen in bibliotheken, mediatheken en telecommunicatieprogramma's gebruiken;
  - eenvoudige geautomatiseerde gegevensbestanden raadplegen;
  - gegevens bewerken met behulp van eenvoudige tekstverwerkings-, reken-, spreadsheet- en (carto)grafische programma's;
  - eenvoudige simulatieprogramma's gebruiken.
2. Onder andere met behulp van de computer, gebruikmaken van atlassen, archieven, kaarten en remote sensing-beelden (met name luchtfoto's) bij oriëntatie in gebieden en bij beeldvorming over gebieden, aardrijkskundige verschijnselen, vraagstukken en processen. In dat verband kunnen zij:
  - zoeksystemen in (geautomatiseerde) atlassen gebruiken;
  - verschillende soorten kaarten benoemen en gebruiken;
  - de kaartvaardigheden: kaartlezen, kaartanalyse en kaartinterpretatie toepassen;
  - luchtfoto's en kaarten met elkaar vergelijken;
  - belangrijke plaatsen, gebieden en verschijnselen op een kaart lokaliseren (topografie);
  - met behulp van verzamelde of aangereikte gegevens eenvoudige kaarten maken.
3. Bij de bestudering van gebieden, aardrijkskundige verschijnselen en vraagstukken aardrijkskundige werkwijzen toepassen. In dat verband kunnen zij:
  - van schaalniveau (eigen omgeving, Nederland, Europa en de wereld) wisselen door in- en uitzoomen;
  - verschijnselen in gebieden met elkaar vergelijken en gebieden met elkaar vergelijken op basis van verschijnselen;
  - gebieden en verschijnselen indelen in respectievelijk deelgebieden en deelverschijnselen of herkennen als deel van een groter geheel;
  - samenhangen tussen verschijnselen en tussen gebieden beschrijven;
  - bij verschijnselen en gebieden onderscheid maken in natuurlijke, economische, sociaal-politieke en culturele aspecten.
4. Uitleggen hoe zij in het dagelijkse leven te maken hebben met aardrijkskundige vraagstukken, met name op het gebied van herinrichting van stedelijke en landelijke gebieden, etnische en ruimtelijke segregatie en/of integratie, verkeersproblematiek, milieu en duurzame ontwikkeling, Europese integratie, ontwikkelingsproblematiek en -samenwerking. In dat verband kunnen zij:
  - een beargumenteerde mening geven over het vraagstuk;
  - voorbeelden geven hoe hun eigen gedragskeuzen gerelateerd zijn aan het vraagstuk;
  - mogelijke maatregelen voor de aanpak van het vraagstuk inventariseren;
  - inventariseren welke bijdrage zij kunnen leveren om het vraagstuk aan te pakken.
5. Zo zelfstandig mogelijk een eenvoudig aardrijkskundig onderzoek van beperkte omvang in de eigen omgeving verrichten en daarbij bovenstaande vaardigheden toepassen.

De leerling leert de atlas als informatiebron te gebruiken en kaarten te lezen en te analyseren om

zich te oriënteren, zich een beeld van een gebied te vormen of antwoorden op vragen te vinden.

De leerling leert een eigentijds beeld van de eigen omgeving, Nederland, Europa en de wereld te gebruiken om verschijnselen en ontwikkelingen in hun omgeving te plaatsen.

De leerlingen kunnen:

1. Aan de hand van voorbeelden ruimtelijke effecten van de ontwikkeling tot een multiculturele samenleving in Nederland beschrijven en verklaren. In dat verband kunnen zij:
  - spreidingspatronen van etnische bevolkingsgroepen in Nederland beschrijven en verklaren;
  - een verband leggen tussen maatschappelijke en ruimtelijke segregatie en/of integratie van etnische minderheden en de mate van sociaal-ruimtelijke ongelijkheid in stedelijke gebieden.

De leerling leert de betekenis van Europese samenwerking en de Europese Unie te begrijpen voor zichzelf, Nederland en de wereld.

De leerlingen kunnen:

1. Het ontstaan en de ruimtelijke spreiding van belangrijke landschapstypen in Nederland beschrijven en verklaren. In dat verband kunnen zij:
  - de ligging en zichtbare kenmerken van deze landschapstypen herkennen, noemen en beschrijven;
  - de ligging en het uiterlijk van deze landschapstypen verklaren met behulp van de invloed van wind, zee, ijs, rivieren en de mens.

De leerlingen kunnen:

2. Het ontstaan en de ruimtelijke spreiding van belangrijke landschapstypen in Nederland beschrijven en verklaren. In dat verband kunnen zij: telecommunicatieprogramma's gebruiken
  - de ligging en zichtbare kenmerken van deze landschapstypen herkennen, noemen en beschrijven;
  - de ligging en het uiterlijk van deze landschapstypen verklaren met behulp van de invloed van wind, zee, ijs, rivieren en de mens.
  - De leerling leert in eigen ervaringen en in de eigen omgeving effecten te herkennen van keuzes op het gebied van werk en zorg, wonen en recreëren, consumeren en budgetteren, verkeer en milieu.

Informatie KSE 4

De eindtermen KSE 4 aardrijkskunde hebben betrekking op de volgende onderdelen:
Leren en werken, samenleving, loopbaan, macht, politiek, beeldvorming en massamedia.

Eindtermen KSE 4

Domein: Vaardigheden en Werkwijzen
Subdomein: Oriëntatie op leren en werken

De kandidaat kan:

1. Zich bewust worden van de eigen achtergrond, interesses, motivatie, sterke en zwakke punten door terug te kijken op eigen ervaringen en deze schriftelijk, mondeling en/of beeldend weer te geven.
2. De eigen mogelijkheden en interesses in aardrijkskunde verwoorden in het licht van vervolgstudie, beroepen en maatschappelijk functioneren.
3. De rol en het belang aangeven van aardrijkskundige kennis en vaardigheden in discussies over maatschappelijke vraagstukken.
4. De rol en het belang aangeven van aardrijkskundige kennis en vaardigheden in verschillende

- arbeidsgebieden en werksoorten.
5. De eigen interesse en affiniteit verwoorden met bepaalde arbeidsgebieden, werksoorten, functies en opleidingen.
  6. Onderzoeksvaardigheden, keuzevaardigheden, reflectievaardigheden en sociaalcommunicatieve vaardigheden inzetten ten behoeve van het eigen keuzeprocess.
  7. Eigen waarden en normen verwoorden ten aanzien van betaalde en onbetaalde arbeid en zorgtaken.
  8. De betekenis verwoorden van een mogelijke arbeidsrol voor zichzelf en anderen.

Domein: Vaardigheden en Werkwijzen

Subdomein: Leervaardigheden in het Vak Aardrijkskunde

De kandidaat kan:

1. Verschillende typen aardrijkskundige vragen herkennen en eventueel zo zelfstandig mogelijk formuleren. In dat verband kunnen zij onderscheid maken in vragen naar beschrijving, verklaring, waardering en voorspelling.
2. De principes en procedures die kenmerkend zijn voor de werkwijzen van het vak aardrijkskunde zo zelfstandig mogelijk hanteren bij de bestudering van gebieden, aardrijkskundige verschijnselen en vraagstukken.
In dat verband kunnen zij:
  - veranderen van schaalniveau door in- en uit te zoomen;
  - verschijnselen in verschillende gebieden met elkaar vergelijken en gebieden met elkaar vergelijken op basis van verschijnselen;
  - gebieden en verschijnselen indelen in respectievelijk deelgebieden en deelverschijnselen;
  - aantonen dat gebieden en verschijnselen deel uit maken van een groter geheel;
  - samenhangen tussen gebieden en tussen verschijnselen aangeven;
  - onderscheid maken in de volgende dimensies: sociaal-politiek, cultureel, economisch, ecologisch/fysisch-biologisch.
3. Bij gegeven of zelf geformuleerde aardrijkskundige vragen informatie verwerven. In dat verband kunnen zij:
  - bepalen welke (soort) informatie nodig is;
  - geschikte informatiebronnen inventariseren;
  - informatiebronnen selecteren en daaruit relevante informatie selecteren.Daartoe kan hij/zij zo zelfstandig mogelijk de volgende informatiebronnen hanteren:
  - de waarneembare werkelijkheid door in het kader van veldwerk waarnemingen verrichten, te observeren, te enquêteren, te interviewen en te registreren;
  - algemene en vakliteratuur, met teksten, kaarten en cartogrammen, luchtfoto's en satellietbeelden, tabellen, grafieken en diagrammen;
  - informatie- en communicatietechnologie waaronder simulaties, geautomatiseerde gegevensbestanden en telematica.
4. Zelf verzamelde of aangereikte aardrijkskundige informatie verwerken.
In dat verband kunnen zij:
  - gegevens ordenen, vergelijken en zo nodig bewerken;
  - aangereikte informatie beoordelen op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit;
  - gegevens analyseren en een beredeneerde conclusie en/of een beargumenteerd standpunt formuleren.
5. Resultaten van een leeractiviteit overdragen aan anderen. In dat verband kunnen zij:
  - een verslag van beperkte omvang schrijven als basis voor een schriftelijke, mondelinge of audiovisuele presentatie;
  - een geëigend medium kiezen en gebruiken, rekening houdend met doel, doelgroep en randvoorwaarden als beschikbare tijd en middelen.
6. Gebruikmaken van kaart, atlas, luchtfoto's en satellietbeelden, in gedrukte vorm en digitale vorm, bij de bestudering van gebieden, aardrijkskundige verschijnselen, vraagstukken en processen. In dat verband kunnen zij:
  - gebruikmaken van (geautomatiseerde) zoeksystemen;
  - verschillende soorten kaarten herkennen en gebruiken, onder andere topografische

- kaarten, overzichtskaarten, thematische kaarten;
  - luchtfoto's en satellietbeelden herkennen en met kaarten vergelijken;
  - de vaardigheden: kaartlezen, kaartanalyse en kaartinterpretatie toepassen;
  - plaatsen, aardrijkskundige verschijnselen en gebieden lokaliseren met behulp van functionele topografie;
  - met behulp van verzamelde of aangereikte gegevens eenvoudige kaarten maken;
  - in toetsituaties gebruikmaken van de atlas.
7. Gebruikmaken van informatie- en communicatietechnologie bij de bestudering van gebieden, aardrijkskundige verschijnselen, vraagstukken en processen. In dat verband kunnen zij:
- geautomatiseerde zoeksystemen in bibliotheken, mediatheken en telecommunicatieprogramma's gebruiken;
  - eenvoudige geautomatiseerde gegevensbestanden raadplegen;
  - gegevens bewerken met behulp van eenvoudige tekstverwerkings-, reken-, spreadsheet- en (carto)grafische programma's;
  - eenvoudige simulatieprogramma's gebruiken.
8. Enkele eenvoudige onderzoekjes van beperkte omvang uitvoeren, over thematieken die aansluiten bij de inhoud van de exameneenheden K4 t/m K9 en het verrijksdeel. In dat verband kunnen zij in K3 geformuleerde informatievaardigheden en aardrijkskundige werkwijzen in samenhang hanteren (Zie verder examenprogramma vmbo Aardrijkskunde).

Domein: Vaardigheden en Werkwijze

Subdomein: Verwerven, verwerken en verstrekken van Informatie (AK/V/7, examenprogramma vmbo

De kandidaat kan:

1. In de voorbereidingsfase
  - onderwerp, doel en publiek van het sectorwerkstuk bepalen;
  - relevante vragen formuleren, die hij/zij met het sectorwerkstuk wil beantwoorden.
2. In de uitvoeringsfase
  - informatie verwerven uit schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van informatie- en communicatietechnologie;
  - uit deze informatiebronnen relevante inhoudselementen kiezen en deze passend ordenen en verwoorden;
  - strategieën hanteren, die op het bereiken van de benodigde lees-, schrijf- en luister-/kijkdoelen zijn afgestemd.
3. In de afsluitingsfase
  - de bewerkte informatie presenteren op een doel- en publieksgerichte wijze.
4. In de evaluatiefase
  - reflecteren op het proces van het werken aan het sectorwerkstuk en het product: het sectorwerkstuk;
  - het belang aangeven van het gemaakte sectorwerkstuk voor vervolgstudie, toekomstige beroepspraktijk of algemene vorming.

Domein: Migratie, Mobiliteit, Vervoer en Ruimtelijke Inrichting

Subdomein: AK/K/4 examenprogramma vmbo

De kandidaat kan:

1. De woon- en leefsituatie in buurten en wijken van Nederlandse steden en dorpen beschrijven en vergelijken. In dat verband kunnen zij:
  - de woon- en leefomstandigheden in buurten en wijken beschrijven.
  - Daarbij betreft hij/zij geografische kenmerken als:
    - woningen, met name woningtypen en woningkwaliteit;
    - woonomgeving, met name de verhouding bebouwde/onbebouwde ruimte en de functies van de onbebouwde ruimte;

- verkeerssituaties, met name het stratenpatroon, het soort straten, het soort verkeer en de verkeersintensiteit;
  - voorzieningenstructuur, met name de beschikbaarheid en bereikbaarheid van voorzieningen, vooral op het terrein van de gezondheidszorg en sociaal culturele activiteiten;
  - samenstelling van de bevolking, met name sociaal-economisch, demografisch en cultureel;
  - uitleggen hoe deze kenmerken van invloed zijn op de waardering van de woon- en leefomstandigheden door de bevolking;
  - buurten en wijken met elkaar vergelijken ten aanzien van woon- en leefomstandigheden en de waardering ervan.
2. De verschillen tussen stedelijke en landelijke gebieden met betrekking tot de gezondheidstoestand van de bevolking in Nederland beschrijven, verklaren en vergelijken met de situatie in een belangrijk mediterranean herkomstland van in Nederland levende migranten. In dat verband kunnen zij:
- de ruimtelijke verschillen in gezondheidstoestand van de bevolking in Nederland beschrijven. Daarbij betreft hij/zij: verschillen in levensverwachting en sterfte, verschillen in doodsoorzaken
  - factoren noemen, die van invloed zijn op de ruimtelijke verschillen in gezondheidstoestand. Daarbij betreft hij/zij: sociaal-economische factoren, demografische factoren, woon- en leefomstandigheden
  - de ruimtelijke verschillen in gezondheidstoestand in Nederland en de daaraan ten grondslag liggende oorzaken vergelijken met die in een mediterranean herkomstland van migranten in Nederland.
3. De woon- en leefsituatie en de gezondheidstoestand van de bevolking in Nederland met die in een andere regio vergelijken. In dat verband kunnen zij:
- overeenkomsten en verschillen tussen woon- en leefsituatie en gezondheidstoestand van de bevolking in stedelijke en landelijke gebieden in Nederland en van de bevolking in stedelijke en landelijke gebieden in een andere regio beschrijven;
  - factoren die van invloed zijn op de ruimtelijke verschillen in woon- en leefsituatie en gezondheidstoestand van de Nederlandse bevolking en van de bevolking in een andere regio noemen.
- Daarbij betreft hij/zij: de situatie in andere herkomstlanden van in Nederland levende migranten dan de mediterranean landen, zoals voormalige Nederlandse koloniën en/of herkomstlanden van vluchtelingen en de situatie in de eigen omgeving, ingeval van schoolexamen.

Domein: Migratie, Mobiliteit, Vervoer en Ruimtelijke Inrichting
 Subdomein: AK/K/6 examenprogramma vmbo

De kandidaat kan:

1. De maatschappelijke en ruimtelijke segregatie in Nederlandse grote steden beschrijven, verklaren en beoordelen. In dat verband kunnen zij:
  - verschillende groepen migranten noemen en hun herkomstgebieden lokaliseren;
  - spreidingspatronen van migranten en andere bevolkingsgroepen in grote steden beschrijven;
  - de ruimtelijke geleding van grote steden in wijken op basis van sociaal-economische status beschrijven;
  - het verband tussen de ruimtelijke spreiding van migranten en andere bevolkingsgroepen en de sociaal-economische status van wijken in grote steden beschrijven en verklaren;
  - ten aanzien van de ruimtelijke spreiding van migranten en andere bevolkingsgroepen in grote steden een beargumenteerd standpunt verwoorden. Daarbij betreft hij/zij processen van maatschappelijke en ruimtelijke segregatie en integratie.
2. De ruimtelijke effecten van verschillen in beschikbaarheid en toegankelijkheid van de woningmarkt en het onderwijs voor bevolkingsgroepen in Nederlandse grote steden beschrijven, verklaren en beoordelen. In dat verband kunnen zij:

- de verschillen in beschikbaarheid en toegankelijkheid van woningen en onderwijsvoorzieningen voor migranten en andere bevolkingsgroepen beschrijven en verklaren;
  - de invloed van de verdeling van woningen en onderwijsvoorzieningen over migranten en andere bevolkingsgroepen beschrijven en daarover een beargumenteerd standpunt verwoorden;
  - de bijdrage van gegeven maatregelen gericht op het verminderen van maatschappelijke en ruimtelijke segregatie beoordelen.
3. De verschillen in beschikbaarheid en toegankelijkheid van de woningmarkt en het onderwijs voor migranten en andere bevolkingsgroepen en de effecten hiervan op de maatschappelijke en ruimtelijke segregatie in Nederlandse grote steden vergelijken met grote steden in een andere regio.
- In dat verband kunnen zij:
- overeenkomsten en verschillen tussen grote steden in Nederland en grote steden in een andere regio voor wat betreft maatschappelijke en ruimtelijke segregatie beschrijven;
  - factoren die een verklaring geven voor de verschillen tussen grote steden in Nederland en grote steden in een andere regio met betrekking tot maatschappelijke en ruimtelijke segregatie, noemen;
- Daarbij betreft hij/zij:
- grote steden in Noord-Amerika;
  - grote steden in andere Europese landen;
  - een middelgrote tot grote stad in de eigen omgeving, die niet bij eindterm 1 of 2 is behandeld, ingeval van schoolexamen.

Domein: Migratie, Mobiliteit, Vervoer en ruimtelijke Inrichting
 Subdomein: AK/V/1 examenprogramma vmbo

De kandidaat kan:

1. Ruimtelijke verschillen in de vraag naar en het aanbod van zorg in Nederland beschrijven en beoordelen en de situatie in Nederland vergelijken met de situatie in een herkomstland van in Nederland levende migranten.
- In dat verband kunnen zij:
- op verschillende ruimtelijke schalen, landsdelen, stad-platteland, buurten en wijken in grote steden, de ruimtelijke spreiding van het voorzieningenaanbod in de zorgsector en de behoeften aan zorg beschrijven;
  - de mate waarin het aanbod van en de vraag naar voorzieningen in de zorgsector op elkaar aansluiten, beschrijven en beoordelen;
  - het aanbod van en de vraag naar voorzieningen in de zorgsector in Nederland met die in een herkomstland van in Nederland levende migranten vergelijken en verschillen tussen beide landen verklaren;
  - verwachte veranderingen in de vraag naar zorg op korte termijn en op verschillende ruimtelijke schalen in Nederland beschrijven en onderbouwen.
- Hierbij betreft hij/zij met name demografische ontwikkelingen.
 Verwachte beroepsperspectieven in de zorgsector op korte termijn en op verschillende ruimtelijke schalen in Nederland beschrijven.

Domein: Migratie, Mobiliteit, Vervoer en ruimtelijke Inrichting
 Subdomein: AK/V.3

De kandidaat kan:

1. Het migratieproces van vluchtelingen naar Nederland vanaf de jaren '70 beschrijven en verklaren en het toelatings- en spreidingsbeleid van Nederland beschrijven en beoordelen.
- In dat verband kunnen zij:
- verschillende groepen vluchtelingen noemen en hun herkomstgebieden lokaliseren;
  - vluchtelingenstromen verklaren met behulp van push- en pullfactoren;

- het toelatingsbeleid en de gevolgen hiervan voor de wijze waarop vluchtelingen naar Nederland komen, beschrijven en beoordelen;
- het spreidingsbeleid en de gevolgen hiervan voor de ruimtelijke spreiding van vluchtelingen in Nederland beschrijven en beoordelen.

Domein: Politiek en Ruimte/Regionale Beeldvorming

Subdomein: AK/K/8 examenprogramma vmbo

De kandidaat kan:

1. De ontwikkeling van de kleding- en schoenenproductie in tijd en ruimte beschrijven en verklaren.
In dat verband kunnen zij:
  - de veranderingen in de Nederlandse kleding- en schoenenindustrie vanaf de jaren '60 beschrijven en verklaren;
  - de invloed van mode en trends op het productieproces beschrijven en verklaren;
  - de internationalisering van de kleding- en schoenenproductie beschrijven en verklaren.
 Daarbij maakt hij/zij onderscheid tussen:
  - de productiefunctie
  - de onderzoek- en ontwikkelfunctie
  - de logistieke en distributiefunctie
  - de beslisfunctie
  - het ontstaan van een complex ruimtelijk netwerk van uitbesteding en onderaanneming beschrijven, verklaren en beoordelen.
2. De gevolgen van internationalisering van de kleding- en schoenenindustrie voor lagelonenlanden beschrijven, verklaren en beoordelen.
In dat verband kunnen zij:
  - de vestigingsplaatsen en vestigingsplaatsfactoren van kleding- en schoenenbedrijven in lagelonenlanden beschrijven en verklaren;
  - de arbeidsomstandigheden en de prijsbepaling van kleding en schoeisel beschrijven, verklaren en beoordelen;
  - gevolgen van productie van leer en textiel voor het milieu in een lagelonenland beschrijven, verklaren en beoordelen;
  - de veranderingen in de productie van grondstoffen voor de textielindustrie in de landbouw beschrijven, verklaren en beoordelen.
 Daarbij betreft hij/zij de gevolgen van intensivering en modernisering van de katoenteelt en de rol van de opkomst van synthetische vezels.
3. Het proces van internationalisering van de kleding- en schoenenindustrie in twee regio's vergelijken.
In dat verband kunnen zij:
  - verschillen en overeenkomsten tussen twee regio's met betrekking tot de vestigingsplaatsen en de vestigingsplaatsfactoren van kleding- en schoenenbedrijven, beschrijven;
  - de verschillen en overeenkomsten tussen twee regio's met betrekking tot de effecten van de vestiging van kleding- en schoenenbedrijven voor het welvaartsniveau, de werkgelegenheid, arbeidsomstandigheden en het milieu beschrijven en verklaren.
 Daarbij betreft hij/zij minimaal één vergelijking tussen twee landen met een verschillend ontwikkelingspeil, bijvoorbeeld een ontwikkelingsland en een Oost-Europees land of twee ontwikkelingslanden

Domein: Politiek en Ruimte/Regionale Beeldvorming

Subdomein: AK/K/9 examenprogramma vmbo

De kandidaat kan:

1. De ontwikkeling in het Nederlandse goederenvervoer beschrijven en verklaren en maatregelen ter bestrijding van knelpunten beschrijven en beoordelen.

In dat verband kunnen zij:

- belangrijke vervoersassen en -knooppunten inventariseren en lokaliseren;
- een verband leggen tussen het toegenomen goederenvervoer en bevolkingsgeografische, technologische en economische ontwikkelingen;
- voorbeelden van knelpunten in het goederenvervoer noemen;
- maatregelen voor de aanpak van knelpunten in het goederenvervoer noemen en beoordelen.

Daarbij betreft hij/zij criteria ten aanzien van het milieu, de ruimtelijke ordening, de verkeersveiligheid en de economie.

2. De rol van Nederland als distributieland en de betekenis van de mainports Rotterdam en Schiphol in West-Europa beschrijven, verklaren en beoordelen.

In dat verband kunnen zij:

- belangrijke vervoersassen en mainports in West-Europa inventariseren en lokaliseren;
- functies en het functioneren van de Nederlandse mainports beschrijven en verklaren.
- Daarbij betreft hij/zij de begrippen knooppunt, bereikbaarheid en infrastructuur.
- de ontwikkeling van de Nederlandse mainports in relatie tot de ligging van ons land en de rol van Nederland als distributieland beschrijven en verklaren.
- de groei en ruimtelijke ontwikkeling van de mainports beschrijven.

Daarbij maakt hij/zij een afweging tussen voor- en nadelen op het gebied van economie, milieu en mobiliteit/bereikbaarheid.

3. De betekenis van de Nederlandse mainports met die van andere Europese mainports vergelijken.

In dat verband kunnen zij:

- de overeenkomsten en verschillen tussen Nederlandse mainports en andere Europese mainports met betrekking tot de positie en functie van deze mainports beschrijven en verklaren;
- de ontwikkeling van knooppunten tot mainports relateren aan hun ligging en een vergelijking maken tussen Nederlandse en andere Europese mainports;
- de voor- en nadelen van de groei en ruimtelijke ontwikkeling van Nederlandse en andere Europese mainports met elkaar vergelijken.

Daarbij betreft hij/zij een vergelijking tussen:

- luchthavenmainports, bijvoorbeeld Schiphol en Frankfurt
- zeehavenmainports, bijvoorbeeld Rotterdam en Le Havre.

Domein: Politiek en Ruimte/Regionale Beeldvorming

Subdomein: AK/V/5 examenprogramma vmbo

De kandidaat kan:

1. De gevolgen van internationalisering van de voedselproductie beschrijven, verklaren en beoordelen.

In dat verband kunnen zij:

- schaalvergroting, specialisatie en intensivering in de landbouw in het Westen en de ontwikkelingslanden (Groene Revolutie) beschrijven;
- het ontstaan van één wereldmarkt voor voedsel beschrijven en in grote lijnen de werking ervan verklaren;

Daarin betreft hij/zij:

- handelsstromen van voedingsmiddelen inclusief agrarische grondstoffen tussen ontwikkelingslanden en Nederland;
- de rol van multinationale ondernemingen;
- nadelige gevolgen van internationalisering van de voedselproductie voor de bevolking en voor het milieu in een ontwikkelingsland beschrijven en beoordelen;

Daarin betreft hij/zij:

- de arbeidsomstandigheden in de exportlandbouw in ontwikkelingslanden;
- de gevolgen van die exportlandbouw voor de voedselvoorziening in die landen;
- de milieuproblemen die ontstaan als gevolg van de intensieve productiewijze;
- de milieuproblemen die het gevolg zijn van het transport van voedsel over de wereld.

- mogelijke oplossingen voor deze problemen noemen en beoordelen.
Daarbij betreft hij/zij regionalisering in tegenstelling tot mondialisering en het op de markt brengen van 'eerlijke producten' bijvoorbeeld Max Havelaar.

Domein: Politiek en Ruimte/Regionale Beeldvorming
Subdomein: AK/V/6 examenprogramma vmbo

De kandidaat kan:

1. De betekenis van de verkeersinfrastructuur voor de regionale ontwikkeling van een (deelgebied in een) ontwikkelingsland beschrijven, verklaren en beoordelen.
In dat verband kunnen zij:
  - de ontwikkeling van de verkeersinfrastructuur in een (deel van een) ontwikkelingsland beschrijven en verklaren;
  - de bijdrage van de verkeersinfrastructuur aan de regionale ontwikkeling van (deel)gebieden in een ontwikkelingsland beschrijven;
  - de effecten van gegeven maatregelen ter verbetering van de verkeersinfrastructuur voor (deel) gebieden van een ontwikkelingsland beschrijven en beoordelen.
 Daarbij betreft hij/zij aspecten van welzijn en welvaart.

Domein: Mens, Natuur en Milieu
Subdomein: AK/K/7 examenprogramma vmbo

De kandidaat kan:

1. De mogelijkheden van het gebruik van zoet water op aarde in relatie tot de draagkracht van de aarde beschrijven, verklaren en beoordelen.
In dat verband kunnen zij:
  - de werking van de kringloop van het water beschrijven;
  - de aard en omvang van verschillende soorten bronnen van zoet water inventariseren;
  - verschillende functies en doelen waarvoor zoet water gebruikt wordt noemen.
  - Daarbij onderscheidt hij/zij het gebruik van water voor:
    - drinkwater en sanitatie
    - voedselproductie
    - natuur.
  - het toenemend gebruik van zoet water verklaren en uitleggen hoe dit zich verhoudt tot de beschikbare en bruikbare voorraden.
 Daarbij betreft hij/zij de ontwikkeling van:
  - bevolking
  - welvaart
  - technologie
  - de effecten van het toenemend gebruik van zoet water in huishoudens, industrie en landbouw op de kwantiteit en kwaliteit van zoet water beschrijven en beoordelen.
 Daarbij betreft hij/zij met name problemen met betrekking tot:
  - verontreiniging
  - verdeling van water binnen en tussen landen
  - verdroging
  - verzilting.
2. Groot- en kleinschalige maatregelen gericht op duurzaam gebruik van water beschrijven, verklaren en beoordelen.
In dat verband kunnen zij:
  - de effecten van kleinschalige maatregelen op lokale schaal, gericht op besparing en duurzaam gebruik van zoet water beschrijven en beoordelen;
  - de effecten van grootschalige maatregelen op regionale en nationale schaal, gericht op de aanpak van problemen met water beschrijven en beoordelen.
3. De verschillen in kwantiteit en kwaliteit van zoet water en in maatregelen gericht op

duurzaam gebruik van zoet water tussen regio's vergelijken.

In dat verband kunnen zij:

- overeenkomsten en verschillen tussen regio's voor wat betreft problemen met betrekking tot de kwantiteit en kwaliteit van zoet water, beschrijven en verklaren;
- maatregelen gericht op de aanpak van problemen met betrekking tot de kwantiteit en kwaliteit van zoet water tussen regio's vergelijken en beoordelen.

Daarbij betreft hij/zij:

- twee of meer natte landen, bijvoorbeeld een rijk nat land als Nederland en een arm nat land;
- twee of meer droge landen, bijvoorbeeld een rijk en een arm droog land;
- de eigen omgeving en (een deel van) Nederland, ingeval van schoolexamen.

Domein: Mens, Natuur en Milieu

Subdomein: AK/V.4

De kandidaat kan:

1. De mogelijkheden van het energiegebruik op aarde in relatie tot de draagkracht van de aarde beschrijven en verklaren en hij/zij kan de maatregelen gericht op duurzaam en milieuvriendelijk energiegebruik beoordelen met Nederland als referentiekader.

In dat verband kunnen zij:

- aard en omvang van verschillende soorten energiebronnen, in het bijzonder fossiele brandstoffen, inventariseren en lokaliseren;
- het gebruik van verschillende energiebronnen in Nederland inventariseren en de Nederlandse situatie vergelijken met het wereldgemiddelde en met rijke en arme landen;
- het toenemend gebruik van fossiele brandstoffen in relatie tot de beschikbare en bruikbare voorraden beschrijven en verklaren.

Daarbij betreft hij/zij de ontwikkeling van de bevolking, de welvaart en de technologie;

- milieuproblemen als gevolg van het (toenemend) gebruik van fossiele brandstoffen beschrijven, met name verzuring en broeikaseffect;
- maatregelen tegen milieuverontreiniging door het gebruik van fossiele brandstoffen noemen en beoordelen;
- maatregelen gericht op energiebesparing en het gebruik van duurzame energiebronnen noemen en beoordelen.

Domein: Recreatie, Toerisme en Vakantiegebieden

Subdomein: AK/K/5 examenprogramma vmbo

De kandidaat kan:

1. De ontwikkelingen van het Nederlandse toerisme beschrijven, verklaren en beoordelen.

In dat verband kunnen zij:

- verschillende vormen van toerisme noemen en herkennen;
- belangrijke vakantiegebieden van Nederlanders inventariseren, categoriseren en lokaliseren;
- stromen van toerisme naar belangrijke Nederlandse vakantiebestemmingen met behulp van regionale complementariteit, aanwezige voorzieningen en accommodatie, absolute en relatieve ligging en toegankelijkheid verklaren;
- het vakantiegedrag van Nederlanders vanaf 1945 verklaren en daarover een beargumenteerd standpunt verwoorden.

Daarbij betreft hij/zij het processen van welvaartsstijging, mobiliteitstoename, schaalvergroting en internationalisering.

2. De gevolgen van de toename van het Nederlandse (massa)toerisme voor belangrijke categorieën vakantiegebieden in Europa beschrijven, verklaren en beoordelen.

In dat verband kunnen zij:

- de verschillende toeristische ontwikkelingsstadia van een belangrijk Europees vakantiegebied voor Nederlanders beschrijven;

- voorbeelden van ruimtelijke, economische, culturele en milieu-invloeden van het (massa)toerisme op Europese vakantiegebieden herkennen en beschrijven;
  - de effecten van het (massa)toerisme op de ruimtelijke inrichting, economische ontwikkeling, het milieu en de cultuur van een belangrijk Europees vakantiegebied van Nederlanders verklaren en daarover een beargumenteerd standpunt verwoorden;
  - een vergelijking maken tussen Europese vakantiegebieden voor wat betreft de gevolgen van (massa)toerisme voor deze vakantiegebieden;
  - mogelijke maatregelen om het (massa)toerisme in Europese vakantiegebieden te beheersen, inventariseren en beoordelen.
3. De gevolgen van de toename van het (massa)toerisme voor belangrijke Europese vakantiegebieden met andere vakantiegebieden vergelijken en beoordelen.
In dat verband kunnen zij:
- overeenkomsten en verschillen tussen de gevolgen van het (massa)toerisme voor vakantiegebieden in Europa en in een andere regio beschrijven;
  - factoren die een verklaring geven voor verschillen tussen Europese en andere vakantiegebieden voor wat betreft de ruimtelijke gevolgen van het (massa)toerisme, noemen;
  - mogelijke maatregelen om het (massa)toerisme te beheersen in Europese en andere vakantiegebieden vergelijken en beoordelen.
- Daarbij betreft hij/zij:
- vakantiegebieden in ontwikkelingslanden;
  - vakantiegebieden in de eigen omgeving, ingeval van schoolexamen;
  - de eigen omgeving en (een deel van) Nederland, ingeval van schoolexamen.

Domein: Toerisme en Vakantiegebieden
Subdomein: AK/V/2 examenprogramma vmbo

De kandidaat kan:

1. Beelden van belangrijke Nederlandse vakantiegebieden in toeristische voorlichting beoordelen.
In dat verband kunnen zij:
- geografische kenmerken van een vakantiegebied beschrijven;
In het bijzonder:
  - de absolute en relatieve ligging;
  - bevolkingskenmerken van culturele, demografische, sociaaleconomische en politieke aard;
  - gebiedskenmerken op het niveau van fysisch milieu en ruimtelijke inrichting.
  - beelden van een vakantiegebied in toeristische voorlichting vergelijken met de geografische kenmerken van een vakantiegebied;
  - beelden van een vakantiegebied met behulp van de geografische kenmerken van dat gebied beoordelen op volledigheid en juistheid.

Hier eindtermen vanaf 4.1 tot en met 4.15 in kopiëren.

IVIO-Examenbureau
Pascallaan 71
8218 NJ Lelystad

Tel: 0320 - 229920
Fax: 0320 - 229970

Website: www.ivio-examenbureau.nl
E-mail: examenbureau@ivio.nl